

ГЕНЕЗА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто процес становлення економічної еліти як основної домінанти економічного розвитку України.

В статье рассмотрен процесс становления экономической элиты как основной доминанты экономического развития Украины.

In the article the author considers the process of formation of the economic elite as the main directions of Ukraine's economic development.

Ключові слова: еліта, глобалізація, фінансова еліта, бізнес-еліта, наукова еліта.

Сучасні процеси інтеграції України в світовий економічний простір повинні створювати найбільш сприятливі умови для розкриття інтелектуального потенціалу людини та для формування економічної еліти – наукових працівників, підприємців, висококваліфікованих спеціалістів, що зайняті у сфері високих технологій, розповсюдження інформації та нових знань.

Незважаючи на той факт, що початкове значення терміна «еліта» було застосовано щодо правлячої групи панівного класу і розглядалося, в основному, в політології та соціології, існує необхідність перенести акцент уваги на використання даної категорії в економіці – для визначення основного суб'єкта суспільно-економічного процесу росту, що здійснює управління як на мікро-, так і на макрорівнях.

Дослідженню загальних питань формування еліти в політології та соціології присвячені наукові праці іноземних авторів: В.Парето [8], Г.Моска [7], А.Тойнбі [9] та наших співвітчизників – К.Баранцевої, С.Вовканича, О.Габовича, А.Данилюка, О.Куценко та інших науковців. [2-6]

В економічній літературі це питання не є достатньо висвітленим, що і обумовило актуальність статті, логіку викладення її положень і мету.

Отже, метою статті є спроба розглянути процес становлення економічної еліти як основного джерела економічного зростання в умовах поширення глобалізації.

Необхідність спеціального вивчення економічної еліти в сучасній Україні стає зрозумілою, якщо врахувати, що тривалий період у нашій країні не спостерігалось приватновласницьких відносин, які характерні для розвинених капіталістичних країн.

Для Радянської України був притаманний державний монополізм у всьому, що стосувалося власності та управління економікою. Це характеризувалося:

- ✓ повним одержавленням національних ресурсів, в результаті чого держава практично монополізувала всі сфери національного господарювання;
- ✓ складною та малоефективною системою планомірності господарювання

директивного та командного характеру;

✓ перманентною дефіцитністю переважної більшості споживчих благ і виробничих ресурсів;

✓ подавленим ринком.

Все це перетворило державу в безпосереднього суб'єкта господарської діяльності, в результаті чого було обмежено, а інколи і повністю ліквідовано приватнокапіталістичний бізнес, конкуренцію та ринок з усіма його атрибутами; породило особливу систему управління державною власністю – планомірність, стало економічною основою централізованої планової економіки, що призвело до панування основного правлячого класу – номенклатури.

Партійна номенклатура вищої ланки; керівники великих промислових підприємств як носії економічних інтересів того періоду – усі прагнули до збереження власних привілеїв та нагромадження власних матеріальних благ в умовах стійкої системи ієрархії пільг та привілеїв за часів стабільного товарного дефіциту. Результатом функціонування такої економіки став очевидний факт постійно зростаючого відставання країн соціалізму від групи розвинених капіталістичних країн за ефективністю виробництва та життєвим рівнем населення.

Саме тому наприкінці ХХ-го сторіччя почався перехід від централізованого господарства до системи сучасної транзитивної економіки в Україні, що висунуло на перший план необхідність трансформації відносин власності, проведення роздержавлення та приватизації. Все це призвело до первісного нагромадження капіталу, що відбувалося шляхами: масової приватизації державної власності, основними формами якої стали ваучерна та грошова приватизації; використання та присвоєння державних фінансів; використання законодавчих важелів як інструмента перерозподілу власності (інвестиційні конкурси, станові аукціони, закони про банкрутство, про арбітраж й ін.); величезного розриву внутрішніх і світових цін на товари; корупції та масового шахрайства.

Двосторонній процес перерозподілу раніше створеного національного багатства на користь меншості, а також капіталізація і рекапіталізація прибутку, в результаті раціональної та ризикової підприємницької і трудової діяльності, стали основою для виникнення нового елітарного угруповання – фінансової еліти та бізнес-еліти, яка в результаті освоєння нових видів підприємницької діяльності знаходила свою нішу в новому ринковому господарстві в умовах лібералізації економіки та соціально-економічної і політичної нестабільності.

В той же час значний крок уперед у розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, перетворення науки в безпосередню продуктивну

силу та залежність від науково-технічного прогресу всіх сфер громадського життя призвели до значного збільшення швидкості відновлення соціально значущих знань і навичок, надали можливості тим, хто самостійно здатний розробити або освоїти нові знання та навички, безпосередньо їх реалізувати у вигляді тієї або іншої влади, отримати статус економічної еліти суспільства.

Зазначимо, що в науковому просторі не існує єдиної думки щодо визначення власне еліти та економічної еліти як особливого її виду.

Сам термін «еліта» було введено В.Парето у «Компедіумі з загальної соціології» для позначення частини людей, яка володіє вищими показниками у своїй сфері діяльності завдяки фактору компетентності і професіоналізму. [8, с.292-296]

Сучасна постіндустріальна економіка та розвиток глобалізаційних процесів вносять свої корективи до категорії визначення еліти.

Сьогодні наростання інтеграційних процесів у світовій економічній системі в умовах науково-технічного співробітництва, перерозподіл інтелектуальних ресурсів шляхом акумулювання професійного інтелекту в країнах, що здатні надати кращі умови існування та відтворення людського капіталу за рахунок власних матеріальних ресурсів, надає нам можливості визначити еліту як енергійну та ініціативну, найбільш професійну і цілеспрямовану, з позиції впровадження міжнародного економічного досвіду, соціально активну частину суспільства, яка відчуває його потреби та реалізує їх найбільш ефективним чином.

Зазначимо, що ідея особливої ролі інтелектуальної еліти в умовах формування постіндустріального суспільства вперше була визначена Е.Тоффлером у контексті необхідності переходу від бюрократичної форми організації (жорсткої вертикальної ієрархічної системи), що здатна ефективно керувати потоками інвестицій, розподілом праці та великомасштабним індустріальним виробництвом, до адхократичної (тимчасової) форми організації, що створюється для вирішення конкретних завдань, де кожен з учасників може вільно взаємодіяти з іншими як по вертикалі, так і по горизонталі. [10, с.439-444] Результатом такого переходу стала двоярусна модель суспільства, що представлена активними творчими людьми (креативною творчою елітою) з високою інтенсивністю та продуктивністю професійної діяльності і пасивними людьми (основною масою населення) з низьким рівнем ефективності й соціального стану.

Аналогічної думки притримувався і американський філософ і соціолог Й.Валлерстайн, який відзначив необхідність визначення інтелектуальної еліти суспільства (виробників інтелектуальної власності), що виникла в зв'язку з розвитком інформаційної складової в 60-70-ті роки двадцятого сторіччя. Саме тоді було визначено, що основним суспільним багатством розвинених країн є

інтелектуальна еліта – науковці та висококваліфіковані фахівці, які зайняті в сфері поширення інформації та нових знань.

Розвиваючи ідеї Е.Тоффлера та Й.Валлерстайна, а також враховуючи сучасні тенденції розвитку, що пов'язані з виникненням багатосекторної економіки та формуванням нових суспільних інститутів, які підвищують цінність професіоналізму та збільшують роль таких особистих якостей людини, як обдарованість або талант, освіченість, компетентність, здатність до оволодіння новими знаннями. Все це призводить до перебудови механізму соціальної стратифікації суспільства та появи нових інтелектуальних економічних еліт. Тому пропонуємо визначати як інтелектуальну еліту ту креативну частину людей, яка є ініціатором інноваційних ідей та гіпотез і займається прийняттям стратегічних рішень в дослідницьких напрямках за рахунок використання власного інтелектуального капіталу.

Зрозуміло, що необхідною умовою для розвитку інтелектуального капіталу є інтелектуальна власність, що забезпечує право людини на результати розумової (інтелектуальної) та творчої діяльності у виробничій, науковій та інших галузях. [1, с.418]

Зазначимо, що загалом інтелектуальна власність базується на трьох основних категоріях, як от: інтелект як здатність людини використовувати свій розум для пізнання дійсності; власність як суспільні відносини із приводу присвоєння та розподілу визначеного об'єкта; творчість як процес інноваційної діяльності людини.

У сукупності це означає, що інтелектуальна власність базується на використанні інтелектуальних ресурсів особистості, що були сформовані в процесі формального й неформального навчання – знань, інформації та креативних здібностей людини. Отже, інтелектуальну власність можна представити як сукупність трьох основних складових: майнову власність на засоби виробництва (патент, винахід, модель), що має низьку мобільність та доходність, але водночас супроводжується високою стабільністю доходів; інтелектуальну власність на наукові розробки (знання та ноу-хау), що мають середній рівень мобільності, невизначену доходність та стабільність доходів; капіталістичну власність на грошові засоби (роялті), що має дуже високий рівень мобільності та доходності за умов низької стабільності.

У результаті такого розподілу стає очевидним, що конвертація власного потенціалу у різні види інтелектуальної власності призводить до появи нових інтелектуальних еліт в Україні, результатом діяльності яких завжди стають наукові досягнення в різних галузях, що разом і визначають досягнення в економічному розвитку суспільства.

З цієї позиції можна класифікувати інтелектуальну еліту наступним чином:

1) інноваційна бізнес-еліта – еліта підприємців, діяльність яких спрямована

на комерційне впровадження наукомістких розробок; це професіонали, які завдяки власній компетентності та досвіду здатні до прийняття рішень в умовах невизначеності;

2) креативно-інтелектуальна еліта – еліта вчених, здатних до творчості, до постійного продукування нових ідей, економічних та суспільних моделей як рушійної сили сучасного економічного та політичного розвитку, освітню та інформаційну еліти;

3) інвестиційна фінансово-економічна еліта, яка забезпечує механізм реалізації довгострокових загальних та інвестиційних цілей майбутнього економічного й соціального розвитку країни;

4) координаційно-управлінська еліта – еліта менеджерів, яка забезпечує безперервність і безперервність процесу суспільного розвитку,

5) експертна еліта, яка виконує функцію професійної та соціальної оцінки шляхом участі в різних організаціях.

Сьогодні, коли економіка України стрімко розвивається, так само збільшується і чисельність середнього класу й інтелектуальної еліти, за рахунок залучення освічених спеціалістів у сфери розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Водночас збільшується і частина людей, що належить до «нижчого класу», які в зв'язку з недостатнім рівнем освіти є економічно незатребуваними. Такий процес, відбувається, на нашу думку, в зв'язку з тим, що незважаючи на поширення доступу до освіти, люди, що належать до різних соціальних груп, мають різні можливості для отримання освіти, що призводить до появи соціально-класового розподілу, який знаходить своє відображення у наступному:

1.) наявності соціальних інститутів – визначених типів відносин між людьми, що породжують потреби в комунікації, виробництві та розподілі благ та підтримки системи нерівності;

2.) соціальному статусі – формах зайнятості, освіти, кваліфікації та сфер діяльності, що визначаються наявністю власності, доступом до інформації;

3.) соціальній мобільності як формі соціального відтворення;

4.) ідеології стосовно бізнесу;

5.) плюралізації можливих моделей поведінки в умовах невизначеності та стратегічних перспектив;

6.) впливу зовнішнього середовища (глобалізації).

Список використаних джерел:

1. Цивільний Кодексу України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356
2. Баранцева К.К. Феномен еліти в контексті процесів структурування суспільства // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія "Історія, економіка, філософія". – К.: КДЛУ. – 1999. – Вип.3. – С.271-300
3. Вовканич С., Копистянська Х. Формування національної еліти: Соціально-психологічні аспекти // Вісн. НАН України. – 1996. – №7-8. – С.90-97;
4. Габович О., Кузнецов В. Наука та еліта/ Економіст •№1•січень•2006, стр- 66-73.,

5. Данилюк А. Особливості сучасної стратифікації суспільства // Філософська думка. – 1999. – №4. – С.57-70
6. Куценко О. Структурування інтересів економіко) політичних еліт у процесі ринкових перетворень в Україні./ Політичний менеджмент 2005 №1, стор. 78 – 89
7. Моска Г. Правящий класс. Церкви, партии, секты /Пер. с англ. и примеч. Т.Н. Самсоновой //Социологические исследования. – 1994. № 12. С. 97–117.
8. Политология: хрестоматия / Сост. проф. М.А. Василик, доц. М.С. Вершинин. // Парето В. Компендиум по общей социологии С. 292-296.- М.: Гардарики, 2000. 843 с. ISBN 5-8297-0016-6 (в пер.)
9. Тойнби А. Дж. Постигание истории. [Текст]: Пер. с англ. (Сост. Огурцов А.П.; Вступ. ст. Уколовой В.И.; Закл. ст. Рашковского Е.Б. — М.: Айрис-Пресс, 2002,с. 640 ISBN: 5-8112-0063-3.
- 10.Тоффлер Э. Шок будущего. /Перевод с английского: Е. Руднева (введение, гл. 1-3); Л.Бурмистрова (гл. 4-5); К. Бурмистров (гл. 6-7); И. Москвина-Тарханова (гл. 8); А. Микиша (гл. 9, 15, 16); А. Мирер (гл. 10, 11); В. Кулагина-Ярцева (гл. 12-14); Н. Хмелик (гл. 17, 19, 20); Е. Комарова (гл. 18). М.: ООО "Издательство АСТ", 2002. -557, [3] с. - (Philosophy). ISBN 5-17-010706-4.